

მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მარინა ჯღარკავა

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი*

DOI: <https://doi.org/10.52340/sou.2023.19.04>

კონცეპტი „დღე“ ქართველურში

აბსტრაქტი. ჩვენ განვიხილეთ რამდენიმე ცნება, რათა გაგვერკვია, რა არის საერთო და განსხვავებული ქართველურ ენობრივ მონაცემებში და რამდენად ჯდება ისინი ერთ ლექსიკურ-სემანტიკურ სისტემაში. ამჯერად შევისწავლეთ „დღის“ კონცეფტი სვანურსა და მეგრულ-ლაზურში. ეს კონცეფტი უნივერსალურია, რადგან ის ნებისმიერ კულტურაშია წარმოდგენილი. ეს არის კაცობრიობის უძველესი კონცეფტი, რომელიც ასახავს ადამიანის ძირითად მახასიათებლებს, გონებას და ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს.

„დღე“ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში რამდენიმე მნიშვნელობით არის წარმოდგენილი: 1. დროის მონაკვეთი მზის ამოსვლიდან ჩასვლამდე, დრო გათენებამდე; 2. დროის მონაკვეთი, რომელიც შეიცავს 24 საათს და რომელსაც, როგორც კალენდარულ ერთეულს, თავისი სახელი აქვს - დღე და ღამე. კვირაში შვიდი დღეა; 3. დროის ისეთი მონაკვეთი ან მისი ნაწილი, რომელიც განკუთვნილია რაიმესთვის // რაიმე საქმიანობისთვის (შრომისთვის, დასვენებისთვის...); 4. ნებისმიერი რიცხვი, თარიღი, თვე, რომელიც ეძღვნება რაიმე მოვლენას - რაღაც ღირსშესანიშნავი დღე; 5. გადატანითი მნიშვნელობით - ცხოვრება, ყოფნა.

„დღის“ ცნება ქართველურში მოიცავს სხვადასხვა სემანტიკურ ლექსემებს, ფრაზეოლოგიზმებს, რომლებიც გვიჩვენებს ადამიანის დამოკიდებულებას დროსთან, მის მსვლელობასთან, ასევე სიცოცხლის ხანგრძლივობას, მის ბედიანობასა თუ ავბედობას. დროსთან დაკავშირებული ეს უძველესი და მნიშვნელოვანი ლექსემები ქართულ, სვანურ და მეგრულ-ლაზურ ენებში სიტყვაწარმოებისთვის ერთ ძირს იყენებს - დღ - (დღა/დღე/დელ), რომლისგან მიღებული ლექსიკური ერთეულების მორფოლოგიურ - სემანტიკური მაჩვენებლები ქართველურ

ენებში სავსებით იდენტურია. ეს თანხვედრები გვაძლევს უფლებას დავასკვნათ, რომ კონცეპტი **დღე** ქართველურში ერთიან სისტემას ასახავს.

საკვანძო სიტყვები: კონცეპტი, „დღე“, ქართველური ენები, სიტყვა-წარმოება, ძირი, იდენტური, მორფოლოგიურ-სემანტიკური, ერთიანი, ენობრივი, სისტემა.

Marine Kakachia, Ketevan Margiani

Sokhumi State University

Marina Jgharkava

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Arnold Chikobava Institute of Linguistics

CONCEPT „DGHE“ (Day) IN KARTVELIAN LANGUAGES

Abstract. We discussed several concepts in order to find out what is common and different in Kartvelian linguistic data and how well they fit into a single lexical-semantic system. This time we studied the concept of `day` in Svan and Megrelian-Laz. This concept is universal, because it is presented in any culture. It is an ancient concept of humanity, that reflects the basic characteristics of man/person, mind and intellectual abilities.

In the Explanatory dictionary of the Georgian language "day" is presented in several meanings:

1. The period of time from sunrise to sunset, the time from dawn to dusk;
2. The period of time which contains 24 hours and which, as a calendar unit, has its name - day and night. There are seven days in a week;
3. Such a period of time or a part of it, which is intended for something // for any activity (for work, leisure ...);
4. Any number, date, month dedicated to any event - something remarkable day;
5. In figurative sense - Life, being/presence.

The concept of "day" in Kartvelian includes various semantic lexemes, phraseological units, which shows a person's relationship with time, its course, as well as the length of life and its good luck or bad luck. These ancient and important lexemes related to time in the Georgian, Svan and Megrelian-Laz languages use one root - **-ღ-** (**ღა/ღე/ღელ**) - (**dgh – dgha/dghe/degh**), from

which the morphological-semantic indicators of the derived lexical units are completely identical in the Kartvelian languages. These coincidences allow us to conclude that the concept "day" in Kartvelian reflects an unified system.

Key words: concept, "day", Kartvelian languages, word formation, root, identical, morphological-semantic, unified, linguistic, system.

ძირითადი კვლევა: ლინგვისტიკის, კულტუროლოგიის, ეთნოლოგიისა და სხვა მომიჯნავე მეცნიერებათა განვითარების თანამედროვე ეტაპზე შეიმჩნევა განსაკუთრებული ინტერესი კონცეპტებისა და მათი ტიპების შესწავლისადმი. როგორც ცნობილია, „ენის სიმდიდრე განისაზღვრება არა მარტო ლექსიკური მარაგისა და გრამატიკული შესაძლებლობების სიმდიდრით, არამედ კონცეპტური სამყაროს, კონცეპტოსფეროს სიმდიდრით, რომელშიც ყალიბდება ეროვნული ენობრივი პიროვნება“ (მასლოვა, 2004: 17). საკითხს სწავლობენ როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული თვალსაზრისით, მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ კიდევ გრძელდება თავად კონცეპტის დეფინიციის დაზუსტება. ამ მხრივ ქართველურში უკვე შეიქმნა და თანდათან ივსება სამეცნიერო-პრაქტიკული ბაზა. ჩვენ რამდენიმე კონცეპტი შევისწავლეთ იმ მიზნით, რომ გაგვერკვია, რა არის საერთო და განსხვავებული ქართველურ ენობრივ მონაცემებში და რამდენად ესადაგება ისინი ერთიან ლექსიკურ-სემანტიკურ სისტემას. ამჯერად ამ თვალსაზრისით ვცადეთ გამოგვეკვლია კონცეპტი „დღე“ სვანურსა და მეგრულ-ლაზურში. ეს კონცეპტი უნივერსალურია, რადგან ნებისმიერ კულტურაშია წარმოდგენილი. იგი კაცობრიობის უძველესი კონცეპტია, რომელშიც აისახება ადამიანის ძირითადი მახასიათებლები, გონება და ინტელექტუალური შესაძლებლობები.

დღე ასეა წარმოდგენილი ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში:

1. დროის მონაკვეთი მზის ამოსვლიდან ჩასვლამდე, დრო გათენებიდან დაღამებამდე: „რა დღესაც მზე არ ანათებს, ის დღელამის სადარია“ (რუსთაველი); 2. დროის მონაკვეთი, რომელიც 24 საათს შეიცავს და რომელსაც, როგორც კალენდარულ ერთეულს, თავისი სახელი აქვს, - დღე-ღამე. კვირაში შვიდი დღეა: - „რა დღეა დღეს?“ - შეეკითხა თავისთავს (ეკ. გაბ.); 3. დროის ასეთი მონაკვეთი ან მისი ნაწილი, რომელიც განკუთვნილია რამესთვის//რაიმე საქმიანობისათვის (შრომისათვის, დასვენებისათვის...); 4. თვის რომელიმე რიცხვი, თარიღი, მიძღვნილი რაიმე მოვლენისადმი, - რისამე აღსანიშნავი დღე: კონსტიტუციის დღე. - პრესის დღე. -

ქალთა დღე... 5. გადატ. სიცოცხლე, ყოფა იპოვნინდნენ და მაშინ ვაი იმის (ნუნუს) დღეს! (ა. ყაზბ.).

ქართველური მისდევს სალიტერატურო ქართულს. მეგრულ-ლაზურსა და სვანურში კონცეპტი დღე პრაქტიკულად იმეორებს ქართულისათვის დამახასიათებელ ყალიბებს, თუმცა შეიძლება გამოიყოს საკუთრივ მათთვის დამახასიათებელი სიტყვათშეხამებანი განსხვავებული ლექსიკური მნიშვნელობებით.

სვანურში ლექსემა **ლადეღ** „სიცოცხლის, დღეგრძელობის“ მნიშვნელობით აქტიურად მონაწილეობს კომპოზიტებში, ფრაზეოლოგიზმებსა და სიტყვათშეხამებებში:

ლადაღ, ლადეღ (-დღიშ, -დღარ) ბზ., **ლადეღ** (-დღარ) ლშზ., **ლადეღ** (-დღიშ, -დღარ ბქ., -იშ, -არ ლნტ.) „დღე“.

ამეჩუ **ლადეღ** ოთნიშნახ (ბქ.) -- აქ დღე დაუნიშნავთ.

თეურიშუდ **ლადეღი** ლეთ ესერ ლი (ანდ.) „ბრმისთვის დღეც ღამე არისო“.

ზმნს. **ლადეღ** „დღეს“. აჩანდხ **მერმა ლადეღ** ხელწიფთე (ბზ. 296) -- წავიდნენ მეორე დღეს ხელმწიფესთან.

ზურალ **სემი ლადეღ** არდა ეჩე (ლშზ.) -- ქალი სამი დღე იყო იქ.

ემზუ **ლადეღ** დენა ადაუზეხ ზექხო (ლნტ. 247) -- ერთ დღეს გოგო გაგზავნეს შეშისათვის.

ლადი-ბაზი, ლადი-ბაზი - დღე-ღამე, მალე, დღეს-ხვალ.

ტკიც ესერ მეჯვედ ლი, ბაქ – **ლადი-ბაზიშ** გარ (ანდ.) -- სიმართლე გრძელვადიანია, სიცრუე კი მხოლოდ დღე-ხვალისაო.

დიალექტებში **ლადეღ** იგივეა, რაც **ლადაღ**.

ლადი ზს., **ლადი** ლშზ., **ლადეღი** ლნტ. „დღეს“.

ლადი ჰამს ესერ უდიარად ამჯედ (ბზ. 358) - დღეს დილით უჭმელი წამოვედიო. **ლადიშ** დიარს **ლადი** იკარქე (ბქ. 155) -- დღეის პურს დღეს შოულობს.

ლადი აღმარს ხუეფურთინალ (ლშზ. 85) „დღეს ამათ დავერევი“.

ლადიდ ზს., ზმნს. „დღემდე, აქამდე“.

ლადიდ იმე ჯიჩდა? (ბზ.) „დღემდე სად იყავი (ყოფილხარ)“.

ლა-დი < ***ლა-დღ-ი** < ***ლა-დეღ-ი** .

სვანური **ლადეღ** კომპოზიტებსა და ფრაზეოლოგიზმებში:

ხოჩა ლადეღ! „გამარჯობა“ (სიტყვასიტყვით „კარგი დღე“).

ლადაღი ლიქმე „დალოცვა, დღეგრძელი ცხოვრების სურვება“.

მიშგუ ლადეღ სი! „შემოგველე, გენაცვალე“.

ლადრე „დღევანდელი“.

ლადინუნ / ლადიდ „დღემდე“.

ლადრ ლადელ „დღევანდელი დღე, დღეის დღე“.

ლადლი ლიმდეხ „გარდაცვალება“ (სიტყვასიტყვით „სიცოცხლის / დღის დამთავრება“).

ულდეღა < *უ-ლადეღ-ა „უდღეური“.

ულდეღადუ ჰმბეჰჰჰელხი! „უდღეურადამც წასულიყავი ამ ქვეყნიდან“ (წყევლის ფორმულა).

ლადელლეჯვდე „დღეგრძელი, დღეგრძელიმც ყოფილიყავი“ (ერთგვარი დალოცვა!) (სიტყვასიტყვით „სიცოცხლე გასაგრძელებელი“)..

მეგრულ-ლაზურში საერთო ქართველური ძირი გამოიყენება: ქართ.

დღ-ე - ლაზ.- მეგრ. **ნ-დღ-ა/დღ-ა**. სიტყვა **დღა** გამოიყენება როგორც ცალკე ერთეულად, ასევე წარმოქმნილ სახელებში, კომპოზიტებსა და შესიტყვებებში და სემანტიკურად ზუსტად შეესატყვისება ქართულის მონაცემებს.

ლაზურში არსებითი სახელის სახით გვაქვს ორივე ვარიანტი **ნდღა/დღა** : კატა **ნდღას** ავიშე ულუტუდორენ – „ყოველდღე სანადიროდ მიდიოდა“ (ჟენტი, 1938: 151). „ლომაში წოხლენერი **ნდღა** ბიშინ ნდღა იენ“ – გუშინის წინა დღე „გუშინწინ“ დღე არის (ჩიქობავა, 1936: 111). ანში **დღაში** ბეჩი ჩილი დიბხერე? – „ექვს დღეში შეიძლება ნერგი?“ (ჩიქობავა, 1936: 103). ენ სიჭთენერი დღას რადიჭე, დადიკელე იგზალუ – „პირველ დღეს **რადიჭე** ტყისკენ წავიდა“ (ჩიქობავა, 1929, 53).

მეგრულ-ლაზურში ზმნიზედა **დღეს** რთულფუძიანი ლექსემაა : **ამ-დღა/ან-დღა**, პირველ კომპონენტად გამოყენებულია ნაცვალსახელოური ფუძეები: მეგრულში **ამ, იმ, ლაზურში ჰამ, ჰიმ, ჰემ**. მეგრულში ეს ჩვენებითი ნაცვალსახელები დამოუკიდებლად არ იხმარება განსხვავებით ლაზურისგან, ამიტომაც ლაზურში კომპოზიტის გვერდით შესიტყვებაც გვაქვს. კომპოზიტური წარმოებისაა: **ჰამდღა/ამდღა/ჰანდღა/ანდღა** „დღეს“... (ლაზურ-მეგრული გრამატიკა, 2015: 717).

ლაზური: ამდღა კაი ტარონი რენ – „დღეს კარგი დარია“ (თანდილავა, 2013: 15). ალიქ **ანდღა** არ ტონაშაქის აზმალიდა ჭოფერეტუ – „ალის დღეს ტონამდე აზმალიდა დაეჭირა“ (თანდილავა, 2013: 5). **ანდღა** ჩქინ ექოლე ვიდიოთ-ნა, ჭუმენ დუშმანი ჩქინი **ქლომშა** ქომულუნ– „დღეს ჩვენ იქით თუ წავედით, ხვალ მტერი ჩვენს სოფელში მოვა“ (ყიფშიძე, 1939: 2).

ამდღა/ანდღა ზმნიზედა წინადადებებში გვხვდება როგორც სახელობით ბრუნვაში, ასევე მიცემითში. სახელობითშია ის დღევანდელი

დღის მნიშვნელობით, მიცემითში კი - სხვა რომელიმე დღის აღსანიშნავად. საგულისხმოა ლაზურში გამოყენებული ფორმა **ანდღას** - ერთ დღეს, რომელშიც ა შემოკლებული რიცხვითი სახელია **ა<არ<ართი** - „ერთი“, და ხშირად ცალკეც გვხვდება: **ლაზური: ა'ნდღას დამთექ ნოღამისა ელიკათუ** - „ერთ დღეს დედამთილმა პატარძალი თან იახლა“ (ყლენტი, 1938: 3). ან დღას ნანა მუშიქ უწყ-ქი: „არ **დუნა** ქოგული-ა“ - „ერთ დღეს დედამისმა უთხრა, ერთი ქვეყანა შემოიარეო“ (ყლენტი, 1938: 131). აღნე-აღნე კუჩხემ მოდვალუ არ დღამ დოლოხე ქაგამიბრუწყ - „ახალ-ახალი ფეხსაცმელი ერთ დღეში გამოიფრიწა“ (თანდილავა, 2013: 64).

არაიშვიათია **დღა/ნდღა**-სა და **ამდღა/ანდღა** ზმნიზედების მრავლობითში გამოყენება: იმა კოჩი **ანდღაღეფეს** დიდო აზმიში რენ - „ის კაცი ამ დღეებში ძალიან გაცოფებულა“ (თანდილავა, 2013: 5). **დღაღეფეში** **აოხოფე** ვა მიშქუნან - „დღეების სახელები არ ვიცით“ (ჩიქობავა, 1936: 101). მანი-მანი ბოზოფე, სო ბძირომთ ჰამ **დღაღეფე** - „ჩქარ-ჩქარა გოგოებო, სად ვნახავთ ამ (ასეთ) დღეებს“ (ყლენტი, 1938: 154).

დღ ძირით იწარმოება სხვა ზმნიზედებიც. „ლაზურ-მეგრულ გრამატიკაში“ გაანალიზებულია მეგრულში დღე-ღამის მონაკვეთების აღმნიშვნელი ზმნიზედები, რომლებიც „მარტივი სტრუქტურის მქონედ მიიჩნევა: **გოღა/გოღვა** „გუმინ“: ი. ყიფშიძე ამ ფუძეს უკავშირებს ქართულ ძოღან ფუძეს (ყიფშიძე, 1994: 423), რასაც არ იზიარებს გ. როგავა, რომლის აზრითაც **გოღა** ***გოდღა**-საგან ჩანს მიღებული. მსგავსი სტრუქტურისაა **გედღანი>გედანი** „ზეგ“, რომლის ამოსავალი ფორმა ლაზურში დასტურდება **გენდღანი** (როგავა, 1973: 135).

აღსანიშნავია, რომ ორივე ამოსავალ ფორმას ერთნაირი სტრუქტურა უნდა ჰქონოდა: **გე- ნ-დღ-ან**, ***გო-დღ-ან**, სადაც ლექსიკურ მორფემას **დღა>დღ** ერთვის დეტერმინანტი - **ან** სუფიქსი (შდრ. ლაზ. **ღომან/ღომა და მეგრ. ღუმა**), ხოლო თავში, სავარაუდოდ, სივრცული მიმართების აღმნიშვნელი ელემენტია წარმოდგენილი: **გენდღანი** ზედმიწევნით შეიძლება ითარგმნოს, როგორც „ზე-დღე“, ხოლო ***გოდღა** როგორც - უკუ-დღე“... (ლაზურ-მეგრული გრამატიკა, 2015: 709).

მეგრული **ონდღეს/ონდღეს** „შუადღეს, შუადღეზე“ ზმნიზედას ლაზურში უკვე პრეფიქსულ-სუფიქსური წარმოების ფორმა შეესატყვისება: **ონდღერის/ონდღეის**, ამჯერად - ერ სუფიქსი გვაქვს, შდრ. მეგრ. ჭუმენერი/ჭუმანერი „ხვალინდელი“. მაგრამ - ერ სუფიქსი მეგრულშიც დაჩნდება ფორმაში ნაონდღერს „ნაშუადღევს“. სავარაუდოდ, **ო-ნ-დღ-ე** ფორმაში ე-დაბოლოება - ერ სუფიქსის ნაშთია. მეგრულში პარალელურად დასტურდება **ნაონდღუს** ფორმაც (ქაჯაია II, 360) (მეგრულ-ლაზური გრამატიკა,

2015: 712). ართ დლა ონდლეში გურც ჭიჭე ლალიშა **ქიმერთე**: (ხუბუა, 1937: 181) - „ერთ შუა დღის გულზე პატარა ლელესთან მივიდა“.

დღა/ნდღა „დროის“ მნიშვნელობით ლაზურსა და მეგრულში გვხვდება წარმოქმნილი თუ თხზული სახელების ფუძეებში.

ლაზურში: **ამდღანერი/ანდღანერი** - დღევანდელი: ანდღანერი **დუღა** ჭუმენშა ვა ნაშქვა – „დღევანდელი საქმე ხვალისათვის არ დატოვო“ (ჩიქობავა, 1929: 54). „ანდღანერი **გაი** ფატიჯანიშ დოღმა რენ“ – დღევანდელი საჭმელი ბადრიჯნის ტოღმაა (თანდილავა, 2013: 727). ამდღანერი დღა მცუდიში ქაგომდინი – „დღევანდელი დღე ტყუილად დავკარგე“ (თანდილავა, 2013: 16).

ანდღას ერთ დღეს (თანდილავა, 2013: 18): ალიქ ანდღა არ ტონაშაქის აზმალიდა ჭოფერეტუ – „ალის დღეს ტონამდე აზმალიდა დაეჭირა“ (თანდილავა, 2013: 5).

დღალერი დღისით: ნე სერი დოდგითუ, ნე-თი დღალერი – „არც ღამით დადგა, არც დღისით“ (ჟღენტი, 159);

ნდღალერი/ნდღერი დღისით: ნდღალერიოჩალიშაფამს – „დღისით ამუშავებს“ (კარტოზია, 1972: 193).

დღაული || **დღაური**; **დღაშეუული/დღალეული** დღიური: დღალეული მომჩათენ – „დღიური (ანაზღაურება) უნდა მომცეთ“ (ჩიქობავა, 1936: 68). დღაშეული ვიჩალიშეგ – „დღიურად ვმუშაობ“ (თანდილავა, 2013: 221).

ნდღაული დღიური: ხუთ ძირუ-ნა-თი დიჩალიშუ ნდღაული– „ხუთიც თუ ნახა, იმუშავა დღიურად“ (ჟღენტი, 1936: 87).

დღარი დღევანდელი, ერთი დღისა.

ონდლე შუადღე: ჰაწი ონდლე რენ, ონდლე დიხაფუ– „ახლა შუადღეა, შუადღე იქნა“ (ჩიქობავა, 1936: 1). ონდლეში ვარ იჩალიშეგტუ, ჰამა აწი ქაგამადგითუ დო ოჩალიშუს ვარ ნაწკენ – „შუადღემდე არ მუშაობდა, მაგრამ ახლა გაჯიუტდა და მუშაობას არ ეშვება“ (თანდილავა 2013: 64).

ონდლეიკოს/ონდლეიკონაის შუადღეზე, შუადღისას: ონდლეიკონაის ჟუერითი ქომოხთეს – „შუადღეზე (შუადღისას) ორივენი მოვიდნენ“ (თანდილავა 2013: 603).

ონდღენერი შუადღისა: ონდღენერი **გაიშ** ოხვენუს ქოგდოჭკუ – „შუადღის საჭმელის კეთება დაიწყო (ჩიქობავა, 1929: 110).

ონდღერი შუადღე: ონდღერის **ჭილეფე** მოხთერენან – „შუა დღეზე სპილოები მოსულან“ (ყიფშიძე, 1939: 18).

ონდლერი გელაქთერი შუადღეგადასული: **აუფი** ონდლერი გელაქთერის გამახთუ – „**აუფი** შუადღეგადასულზე გავიდა“ (ყიფშიძე,1939: 42).

ონდლერიშაკადარ შუადღემდე: ონდლერიშაკადარ აქ ქრუმერ – „შუადღემდე აქ გიცდი“ (თანდილავა 2013: 603).

ონდლერიშაქის შუადღემდე: (თანდილავა 2013: 603). ონდლერიშაქის ოხორიშა ქომოხთი _ „შუადღემდე სახლში მოდი“ (მას.)

ლაზურში დაფიქსირებულია ნთურქულიდან ნასესხები ერთეულებიც:

ჯუნი (თურქ. gün) ბაზარჯუნი კვირადღე - ბაზრის დღე (ჩიქობავა, 1936: 113): ბაზარჯუნის ბაირამი რენი? – „კვირას (ბაზრის დღეს) ბაირამია?“ (მას.)

ბულუნ დღეს (თანდილავა, 2013: 61) : ბულუნ თოკისთეი მჭიმა მჭიმს - „დღეს თოკისნაირი (შეუწყვეტელი, კოკისპირული) წვიმა წვიმს“ (მას.)

გადატანითი მნიშვნელობით, სიცოცხლის აღმნიშვნელად **დღა/ნღღა** ლაზურში:

დღაგუნძე/ დღაგინძე დღეგრძელი: დღაგუნძე კოჩი მითი ვარ დოსქიდუ – „დღეგრძელი (დიდი წლოვანების) კაცი არავინ დარჩა“ (მას.)

დღამკულე დღემოკლე: ტიშური, დღამკულე ორდუ - „უბედური, დღემოკლე იყო“ (მას.)

ნღღა-ხელერი დღეგახარებული: ნღღა-ხელერი მანძაგერეფექ მემიშველეს– „დღეგახარებული მეზობლები მომეხმარნენ“ (ჩიქობავა, 1929: 146).

მეგრულში დღა/ნღღა - ს გარდა დღის აღმნიშვნელი რამდენიმე სხვა ფორმაც დასტურდება: **დღაბი//დღაბედ// დღაში//დღარ**: დღა დღას მიაძინუნია - „დღე დღეს მიემატებაო“. ვარა საქმე ვაგილუნო, დღალენს ოდინუნანქინ? (ხუბუა, 1937: 316) - „ანდა საქმე არ გაქვს, დღეებს რომ ჰკარგავ“. დღაბი ჟაშხაბედნიერი დო მშვენიერი: (მაკალათია,1941: 316) - „კვირა დღევ, ბედნიერო და მშვენიერო!“ თქვა ჯგირი დღაბე გაჭარეს-და ვა ნიტეე თქვანი ბეს: - „თქვენ კარგი დღე თუ გელირსათ, **ვაა** ნეტავი თქვენს ბედს.“ დღაბი მირსობაში მოზოჯუა! მა დო ჩქიმი ჩილდოსქუას ბედი მეჩი:(მაკალათია,1941:301) - მირსობის დღის მოზრძანებავ! მე და ჩემს ცოლსა და შვილს ბედი მიეცი.“ დიორდე დღაში რე დო ნამუს მინაქუაფუ **სუჩა?** - „ჯერჯერობით დღეა და რომელს მიეჩქარება სახლში?“ **დღარ//დღარი** - 1. დღის; დღევანდელი; დღისით. დღარი ხვამა სი გომიტიბინე: (ყიფშიძე, 1994:187) - „დღევანდელი ლოცვა შენ დამიწყალობე.“ დღარ მარაშონას მოზოჯუა: (მაკალათია,1941:320) - „დღევანდელი მარიამობის მოზრძანება.“ირიდღარი ხოკუათი **გხერზგველი** გაფუ დუდი - „ყოველდღიური პარსვით დამუწუკებული გაქვს თავი.“ თიქ **იქუუ** გოტებულქუ ვითი დღარი კურსეფიშა: - „ის გაიგზავნა(იქნა

გაშვებული) ათდლიან (ათი დღის) კურსებზე."

დღა/ნდღა/დღაბი/დღაბედ/დღარ ფორმები თანაბრად მონაწილეობენ კომპოზიტებსა და სიტყვათშეხამებებში: დღაკუნტა - დღემოკლე; ჭვიმაღლა - წვიმიანი დღე;

დღახუ/დღარხუ - საუფლო, საეკლესიო დღე, უქმე დღე, დღესასწაული. **დღააკოჭვილი** - დღედამწვარი; დღასანწალი - ცუდი დღე; დღაშობუა - დღისობა. მუში დღაშობუას - თავის დღეში, თავისი სიცოცხლის მანძილზე. მუში დღაშობუას ათაში გური ვამორთუმუ - „თავის დღეში (თავის სიცოცხლეში) ასე გული არ მოსვლია." დღაშორო - დღესავით. დღაშორო რჩქედუ ირფელი - დღესავით ჩანდა ყველაფერი." დღახუება - დღესასწაულება, ზეიმი: დღახუებაში ნებას ვეერძენდეს - „დღესასწაულობის ნებას არ იძლეოდნენ."

დღახუ რთული აგებულების სიტყვად მიაჩნდა ივანე ჯავახიშვილს: დღახულდღა-ხუქმი, ე. ი. დღე-უქმი (ჯავახიშვილი, 1992: 448). დღახულდღა-ხუამადღე-ლოცვა, ლოცვისდღე; დღახულდღა-ხუნა//დოხუნადღე-ჯდომის. დღახუეფი რდუ (დღახუები იყო): თანაფა - აღდგომა, უფალი თანაფა//ოსურთანაფა; უფალი აღდგომა//ქალთა აღდგომა (აღდგომის მომდევნო კვირადღე); ელიობა//ეიობა//ელიაობა; ფერცვეობა-ფერისცვალება; მარაშინა// მარაშინა-მარამობა: ირიდღარხუ - დღეობას აფხაზეფი მოლე რენა: - „ყოველდღე სასწაულ-დღეობაზე აფხაზეფი გამოღმა არიან." როკი **ჩქენი** ნაჩინებუსუ ამდღა დღახუ გოთანაფუ: - „ჩვენს ნაცნობ როკს (დღეს) დღეობა გასთენებია." ამდღარი დღახუ ჩქინოთ ჭითა ობიშხა რენია: (ყიფშიძე, 1994: 12) - „დღევანდელი დღესასწაული ჩვენთვის წითელი პარასკევიანო." მუჭოთ მარჭიხოლს **უყორს**გ მუში დღახუ - ფერცველობა: (ხუბუა, 1937: 355) - „როგორც მერცხალს უყვარს თავისი დღესასწაული-ფერისცვალება".

დღეგრძელება//დღინგრძელება//დღენძელება - დღეგრძელება: მითინი ვადუტებუ, თამადაქ არძა აღღინგრძელუ - „არავინ არ დაუტოვებია, თამადამ ყველა აღღეგრძელა." მადღენძელი, გამახარი, ნტერიში რინა - კუნტახანი. (სამუშია, 1979: 127) - „მადღეგრძელე, გამახარე, მტრის ყოფნა - მოკლე ხანი."

მეგრულში, როგორც ცნობილია, **დღა** - დღე ფონეტიკური ცვლილების შედეგად - ხა'- ს სახით შედის კვირის დღეების სახელწოდებებში: ბჟაშხა//ჟაშხა(ღ*ბჟაშ-დღა) - მზისდღე (კვირა), თუთაშხა - მთვარის დღე (ორშაბათი), თახაშხა - თახას დღე (სამშაბათი), ჯუმაშხა - ჯუმას დღე (ოთხშაბათი), ცააშხა - ცის დღე (ხუთშაბათი), ობიშხა - ობის დღე (პარასკევი), საბატონი - შაბათი (ნასესხებია ბერძნულიდან).

საინტერესო ჩანს დღის, როგორც სიცოცხლის სინონიმური მნიშვნელობით გამოყენების შემთხვევები:

დიდი დღაში მეჩამა - ხანგრძლივი სიცოცხლის მიცემა: დიდი დღა მეჩას ღორონთქ! დალოცვა - „ხანგრძლივი სიცოცხლე მისცეს ღმერთმა, დიდხანს აცოცხლოს!“

დიდი დღაში ღვენა - დიდი დღის ქონა (ხანგრძლივი სიცოცხლე): ვორდი, ლეხი ქიბძირე, დიდი დღა ვაულუ - „ვიყავი, ვინახულე ავადმყოფი, დიდხანს ვერ იცოცხლებს.“ იში დღალეფი კოროცხილიე - „იმისი დღეები დათვლილია (სიკვდილის პირასა).“ ვაი დო უი, იში დღას! - „ვაი და უი, იმის დღეს!“

დღე მეგრულში დროის სინონიმურ ცალადაც წარმოჩინდება:

ღღადოხანი - დღედადრო: მუკორთ ღღადოხანქ: (ყიფშიძე, 1994:56) - „გავიდა დრო და ხანი.“

ღღაბწორი - დღეის სწორი: ღღაბწორს ვაპირენქ ულას - „ღღეისსწორს ვაპირებ წასვლას.“

ღღაგიშაშქუმალირი/ღღაგიშაშქუმალირო - დღეგამოშვებული/დღეგამოშვებით: ღღაგიშაშქუმალირო გილურს სენაკიშა - „ღღეგამოშვებით დადის სენაკში.“

მეგრულისთვის უცხო არ არის დასახელებული კონცეპტის გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებაც:

ღღადოსერიში წაყონება - დღისა და ღამის წახდენა, გადატ. გაფუჭება: მუ ღოლუუ ი კოს, მუჭო წაყონუ იში ღღადოსერი - „რა უქნა იმ კაცს, როგორ წახდინა იმისი დღე და ღამე - ცხოვრების შინაარსი.“

ართი ჩე დღა ვაუძირუ - არ გაუხარია: თეში დინილუ დიხაშა, ართი ჩე დღა ვაუძირუ - „ისე ჩავიდა მიწაში, არ გაუხარია(ერთი თეთრი დღე არ უნახავს).“

გლახა დღაში გერინა/გერინაფა - ცუდ მდგომარეობაში ჩავარდნა: გლახა დღაქ გიოდირთუ კინიი მუშიანეფიშე - „ცუდ მდგომარეობაში ჩავარდა ისევ (კვლავ)თავისიანებისაგან.“

უჩა დღა გიორე - შავი დღე ადგას, მძიმე მდგომარეობაშია: ორჩინუეს, უჩა დღა გიორე - „სიბერეში შავი დღე ადგას.“

დღ ძირის მონაწილეობა ზმნიზედათა წარმოქმნაში უკვე აღინიშნა მეგრულ-ლაზურში. ამას ადასტურებს მეგრულის ნიმუშებიც:

ღღას/ღღასუ/ღღასვარი/ღღამუში/ღღასმუთუნი - არასოდეს, არადღეს, თავისდღეში, არაფერი: **ღღას** ვაურს ართი შარათი - „არასოდეს არ წავა ერთი გზით.“ ზღვა ღღას ვაუძირუ თე კოს: (ხუბუა, 1937: 24) - „ზღვა არასოდეს არ უნახავს ამ კაცსა.“ მორაგადე დოღურუნ დონარაგადუ ღღას ვაღურუ: (ყიფშიძე, 1994:180) - „მოლაპარაკე მოკვდება და ნათქვამი არასოდეს არ

მოკვდება." **ცოროფა** ნწარე დღას ველმანგარე: (სამუშია, 1979: 50) - „სიყვარულს მწარეს ვერასოდეს ვერ გამოვიტირებ." **ცუჩა** ვამულო ჩქიმდა? - „სახლში არ მოხვალ ჩემთან?" - **დღასვარი** - „არასოდეს(არმოვალ!)."**დღამუშის** მუთუნში მაქიმინალი ვარდუ - „არასოდეს (თავის დღეში) არაფრის გამკეთებელი არ იყო." **დღასუ** ვარე რძღაფილია: (ყიფშიძე,1994:147) - „თავის დღეში არ არის გამძღარიო." **დღას მუთუნი** ვაახვარუ ის: (ხუბუა,1937: 4) - „არაფერი არ შველის მას."

დღაშე - დღის განმავლობაში, დღიურად: მახინს ქურჩილენი, დღაშე ოშიშახ გოტირხუნია - „ქურდს რომ მოუსმინო, დღეში (დღის მანძილზე) ასჯერ გამოტყდებაო"(ანდაზა).

დღადოსერი/დღადოსერით/დღაშდოსერით - დღე და ღამე/ დღითა და ღამით: დღადოსერი ართი აფუნია: (ხალხური სიბრძნე, 1994:41) - „დღე და ღამე ერთი აქვსო." სუმი დღა დო სერი მუურქუ: (ყიფშიძე,1994:13) - „სამი დღე და ღამე მოვდივარ." **დღაშ დო სერით** სქანო ფიფქრე: (სამუშია,1979:124) - „დღედაღამე შენზე ვფიქრობ."

დღარ-დღაშახ - დღემდე: მა სონდარო **ვაგაცუნე** იმდღარ - დღაშა დეეხონი: (ხუბუა, 1937: 314) - „მე სანამდე არ გაგყვე იმ დღემდე იმარხულე."

დღარო//დღა: დიოდღარო//დიოდღა - ჯერჯერობით. სქანი დუდი ორაგადეთ მა დიოდღა ვამაშუ: (სამუშია,1979:61) - „შენი თავი სალაპარაკოდ მე ჯერჯერობით ვერ ვიშოვე."

დღარიშივიშიო - დღეისიქით: დღარიშივიშიო სქანი დუდი ჩქიმოთი რე დინაფილი - „დღეის იქით შენი თავი ჩემთვისაა დაკარგული."

დღაშახი - დღემდე. თე დღა ქუმობჰუდუდა, **დღაშახე** მუშენ ვადოპილი?: (ყიფშიძე,1994: 119) - „ეს დღე თუ მომელოდა, დღემდე რატომ არ მომკალი?"

დღერი/დღიური/დღიურო - დღის, დღიანი. სუმი დღერი გინს კუჩხიშა ვეგადგინუ - „სამი დღის ხბომ ვერ შეძლო ფეხზე დადგომა." **დღიურო** გიშემიალე ათასი მანათი: (ხუბუა, 1937: 130) - „დღიურად გამოსდის ათასი მანეთი."

დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ ქართველურში კონცეპტი **დღე** მოიცავს სხვადასხვა სემანტიკური ხასიათის ლექსემებს, ფრაზეოლოგიზმებს, რომლებიც გარდა დროის მონაკვეთისა, გვიჩვენებს ადამიანის დამოკიდებულებას დროსთან, მის მსვლელობასთან, ასევე სიცოცხლის ხანგრძლივობას, მის ბედიანობასა თუ ავბედითობას. დროსთან დაკავშირებული ეს უძველესი და მნიშვნელოვანი ლექსემები ქართულ, სვანურ და მეგრულ-ლაზურ ენებში სიტყვათწარმოქმნისათვის ერთ ძირს იყენებს - **დღ/დღე/დღეღ**, რომლისგან მიღებული ლექსიკური ერთეულების მორფოლოგიურ - სემანტიკური მაჩვენებლები ქართველურ ენებში სახესებით

იდენტურია. ეს თანხვედრები გვაძლევს უფლებას დავასკვნათ, რომ კონცეპტი **დღე** ქართველურში ერთიან სისტემას ასახავს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ასათიანი (2012):** ი. ასათიანი ი, ლაზური ლექსიკონი, თბილისი, 2012;
- დიუმეზილი (2009):** ჟ. დიუმეზილი, ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები (მ. ბუკია, ლექსიკონი), თბილისი, 2009;
- თანდილავა (2013):** ა. თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი, თბილისი, 2013;
- თოფურია, ქალდანი (2000):** ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბილისი, 2000;
- ლაზურ-მეგრული გრამატიკა (2015):** ჭაბუკი ქირია, ლალი ეზუგბაია, ომარ მემიშიში, მერაბ ჩუხუა, ლაზურ-მეგრული გრამატიკა, I. მორფოლოგია, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2015;
- ლიპარტელიანი, (2014):** ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი (ჩოლურული კილო), თბილისი, 2014;
- მაკალათია (1941):** ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბილისი, 1941;
- მასლოვა (2004):** В. А. Маслова, Введение в когнитивную лингвистику, М., 2004;
- ჟღენტი (1936):** ს. ჟღენტი, ჭანური ტექსტები, თბილისი, 1936;
- როგავა (1973):** ზოგი თავისებური ფონეტიკური პროცესი ქართველურ ენათა კომპოზიტებში, მაცნე, ქართული ენისა და ლიტერატურის სერია, N2, 1973.
- სამუშია (1979):** კ. სამუშია, ქართული ხალხური პოეზიის საკითხები, მეგრული ნიმუშები, თბილისი, 1979;
- სვანური ენის ქრესტომათია, (ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა, ზ. ჭუმბურიძემ),** თბილისი, 1978;
- ფენრიხი (1990):** ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი, 1990;
- ხალხური სიბრძნე, მეგრული და ლაზური ანდაზები,** თბილისი, 1994;
- ქაჯაია (2001-2006):** ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, I-IV ტომები, თბილისი, 2001-2006;
- ქეგლ (1955):** ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. მე-4, თბილისი, 1955;
- ქობალია (2010):** ა. ქობალია ა., მეგრული ლექსიკონი, თბილისი, 2010;
- შეროზია (1994):** რ. შეროზია, ო. მემიშიში, მეგრული და ლაზური ანდაზები, თბილისი, 1994;
- ჩიქობავა (1929):** არნ. ჩიქობავა, I, ჭანური ტექსტები, ტფილისი, 1929;

ჩიქობავა (1936): არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფილისი, 1936;

ცაგარელი (1880): ა. ცაგარელი, Мингрельские этюды, первый выпуск. Мингрельские тексты с переводом и объяснениями. Санкт-Петербург, 1880;

ყიფშიძე (1994): ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბილისი, 1994;

ყიფშიძე (1939): ი. ყიფშიძე, ჭანური ტექსტები, ტფილისი, 1939;

ხუბუა (1992): მ. ხუბუა, მეგრული ტექსტები, ტფილისი, 1937.

ჯავახიშვილი (1992): ი. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. X, თბილისი, 1992.